

DESENVOLUPAMENT I LLIBERTAT

JORDI DE CAMBRA

Universitat de Girona, Catalunya.

El títol de l'article que se m'ha demanat dona peu a començar-lo fent referència al llibre d'Amartya Sen *Desenvolupament i Llibertat*. Aquesta referència està justificada per la influència que Sen, juntament al no tan citat Mahbub ul-Haq, ha exercit en els *Informes sobre Desenvolupament Humà* del PNUD. Comparteix algunes de les tesis generals de Sen, no pas sempre originals seves, entre les que destaco les següents: l'expansió de la llibertat és tant la finalitat principal del desenvolupament com el seu mitjà principal; l'eliminació de la manca de llibertats fonamentals és una part constitutiva del desenvolupament.

No obstant, quan Sen concreta les llibertats fonamentals de participació política i econòmica, apareix la meua oposició a les seves consideracions. Ni la llibertat política pot quedar reduïda a la minvada participació electoral en la deslegitimada pseudodemocràcia representativa partitocràtica, ni la llibertat econòmica es basa en la llibertat per participar en els mercats que, segons Sen, contribueix de manera significativa per ella mateixa al desenvolupament. La llibertat de participació econòmica està, fins i tot des d'un criteri estrictament liberal, més restringida que mai en uns mercats capitalistes cada vegada més oligopolistes i negadors, per tant, del lliure mercat. I, mentre el mercat de la força de treball convertida en mercaderia estigui sotmès a la relació d'explotació exercida pels propietaris del capital sobre els propietaris de la força de treball, no hi haurà llibertat econòmica sinó servitud socioeconòmica sota l'aparent llibertat de vendre la força de treball en el mercat de treball.

L'ambigu discurs de Sen (llibertat de mercat sense excloure la intervenció de l'Estat quan pot enriquir la vida humana), la seva ponderació de l'anomenada llibertat de mercat i la seva inexistent oposició a l'imperi del mercat capitalista com a causant fonamental de l'actual manca de llibertats polítiques i econòmiques, el posicionen (de la mateixa manera que als *Informes* del PNUD) com a un reformista del capitalisme que, en el millor dels casos, ens ofereix una recerca d'un capitalisme amb rostre humà o un

"desenvolupament" dins la servitud capitalista. Això no implica deixar de reconèixer les aportacions dels Informes del PNUD i la seva crítica, tot i que molt limitada, del paradigma hegemònic del desenvolupament.

El concepte de llibertat: qüestions per debatre.

Llibertat es contraposa a necessitat o determinisme. Per exemple, en la concepció kantiana es distingeix entre el regne de la naturalesa, en el qual hi ha un complet determinisme, i el regne de la moral, en què apareix la llibertat. En aquest sentit, la llibertat és una facultat exclusivament humana.

Llibertat és la facultat de l'ésser humà d'obrar d'una manera o d'una altra conforme a la seva pròpia determinació, fet pel qual és responsable dels seus actes. És l'estat en què no s'està sotmès a la voluntat d'un altre i que suposa l'absència de coacció per fer una cosa o una altra. Podem distingir, doncs, dues formulacions de la llibertat: positiva ("llibertat per a") i negativa ("llibertat de", alliberar-nos de, llibertat com a independència de coaccions). En aquest últim sentit llibertat s'oposa a servitud. Les formulacions positiva i negativa, són oposades o complementàries?, augmenta necessàriament la llibertat si disminueix la no-llibertat, la servitud o la coacció?

També s'entén la llibertat com a llibertat d'elecció: no hi ha llibertat sense possibilitat d'elecció. Però, consisteix la llibertat únicament en poder elegir? Per exemple, per als escolàstics la llibertat consisteix en "elegir bé".

Contra l'èmfasi individualista de la idea de llibertat: l'individu lliure només pot existir en una societat lliure: puc ser lliure jo si no som tots lliures?, és la lluita per la llibertat un compromís social?, es poden separar llibertat, solidaritat i justícia social?

Llibertat i desenvolupament: caràcter històric de les llibertats i de les necessitats humanes.

El concepte de llibertat és històric i està condicionat per les diverses dinàmiques socials i culturals. L'escala de llibertat i no-llibertat es transforma his-

tòrica, social i culturalment.

Per a **Sen**, el subdesenvolupament és entès en un sentit ampli com la manca de llibertat i el desenvolupament és un procés consistent en eliminar la manca de llibertats i en estendre les llibertats fonamentals que els individus tenen raons per valorar.

Per a Ralph **Dahrendorf**, l'oposició de les formulacions "negativa" i "positiva" del concepte de llibertat només s'aplica si s'entén, restrictivament, la llibertat com a mera possibilitat d'autorealització de l'ésser humà. L'absència de coaccions arbitràries no comporta que aquesta pugui o estigui capacitada per aprofitar les oportunitats que se li ofereixen. Això la porta a distingir el concepte problemàtic de llibertat (la llibertat existeix en una societat que eximeix l'ésser humà de totes aquelles limitacions que no provenen de la seva mateixa naturalesa) del concepte assertiu de la llibertat (la llibertat només existeix si s'aprofiten les oportunitats d'autorealització, adquirint forma en la conducta efectiva de les persones). Aquesta darrera és la que vinculo constitutivament a la concepció del desenvolupament que defenso.

Per a Max **Horkheimer**, la llibertat positiva no augmenta necessàriament en la mateixa mesura en que desapareix la no-llibertat. El grau de llibertat no ve determinat només per les possibilitats objectives, que sorgeixen en eliminar barreres, sinó també per la llibertat subjectiva, per la consciència independent, per la disposició interior de qui en fa ús. Horkheimer, fa ja mig segle, va elaborar un argument que podem aplicar avui a amplis sectors de les societats consumistes dels països mal anomenats "desenvolupats" i de les classes acomodades (material i ideològicament) dels anomenats països emergents i dels països qualificats eufemísticament d'"en vies de desenvolupament". Segons Horkheimer, com més se satisfacen les necessitats materials immediates, més es necessita una consciència independent per fer ús de la llibertat material ja aconseguida. Deixar-se dirigir pel colossal mecanisme de manipulació, a través de la publicitat i els mitjans de comunicació de masses, és una forma d'adaptació a una societat materialista i consumistent embrutida. Amb la satisfacció de necessitats materials no s'aconsegueix alhora el desig de fer quelcom just ("elegir bé" en el sentit escolàstic esmentat més amunt) a partir d'allò materialment aconseguit.

D'altra banda, ens enfrontem a la contradicció interna entre llibertat material i espiritual: la llibertat material i objectiva no ha comportat simultàniament el progrés de la llibertat interior, subjectiva, fins i tot més aviat ha tendit a disminuir amb el "progrés" material en els països econòmicament "desenvolupats".

Herbert **Marcuse** va més enllà quan es pregunta: ¿com pot satisfer l'individu les seves necessitats sense reproduir la seva dependència respecte d'un aparell d'explotació que, en satisfer les seves necessitats perpetua la seva servitud? L'adveniment d'una societat lliure necessita un canvi qualitatiu que comporta la modificació de les necessitats: necessitats molt diferents, fins i tot antagòniques, d'aquelles que prevalen en les societats explotadores. Canvi en la "naturalesa" de l'ésser humà que és possible perquè el progrés tècnic ha assolit un estadi en el qual les necessitats bàsiques poder ser universalment satisfetes. El creixement de les forces productives suggereix possibilitats de llibertat humana molt diferents i més enllà de les avui assolides. Però el món de la llibertat humana no pot ser construït per les societats establertes que generen necessitats, satisfaccions i valors que reprodueixen la servitud de l'existència humana. Aquesta servitud "voluntària" (en tant que és introjectada en els individus per les societats productivistes-consumistes) només pot trencar-se mitjançant una pràctica política de metòdic desprendiment i rebuig de l'ordre establert amb mires a una radical transvaluació dels valors. Gran Rebuig de les regles del joc, de la confiança en la bona voluntat de l'ordre establert, dels seus falsos i immorals consols, de la seva cruel i obscena abundància que perpetua la misèria de la gran majoria mentre exigües minories balafien i satisfan necessitats supèrflues. La construcció d'una societat lliure depèn del predomini de la necessitat vital d'abolir els sistemes de servitud establerts i del compromís vital, de la lluita, pels valors qualitativament diferents d'una existència humana lliure. La transició de la servitud a la llibertat pressuposa l'abolició de les institucions i dels mecanismes de repressió. I aquesta abolició pressuposa el predomini de la necessitat d'alliberament, el sorgiment d'una nova mena d'home amb un impuls vital envers l'alliberament.